

Nagy Lajos és az ősiség.

Írta: R. KISS ISTVÁN.

Történelmi irodalmunkban elfogadott nézet, hogy az ősiségét, régi jogéletünknek ezen nagyhatású, alapvető, hosszúéletű intézményét Nagy Lajos alapította meg. Az oknyomozóbb természetű historikusok még azt is megállapították, hogy a nagy királyt az a cél vezérelte, hogy ez által a nemesi birtok elaprózását megakadályozza és a hadviselő nemességet konzerválja.

Nem akarok arra kiterjeszkedni, hogy az ősiség a birtok elaprózását nem akadályozhatta meg, mert midőn az alapállítás tarthatatlanságát kimutatom, amúgy is elesnek az ahhoz fűzött, különben helytálló, vagy fogalmi zavarokban szenvedő, helytelen következtetések is.

A történelem célja a fejlődés tényeinek megállapítása; a történelmi kritika tehát nem elégedhet meg, mint a jogi, befejezett fejlődéssorozatok eredményeinek konstataálásával, hanem az ok és okozatok sorozatain át lehetőleg a végokok kivan hatolni.

Aki az Árpád-korbeli okleveleket ismeri, az ősiség *megalapításának* dicsőségét nem tulajdoníthatja Nagy Lajosnak. Minden oklevélolvasó ember tudja ugyanis, hogy a kétes értékű Árpád-kori törvényekkel szemben a nemzetségi szervezetet, a nemzetségi birtokot és annak a nemzetségi kötelékből folyó ősi öröklési rendjét a szokásjog fenntartotta. Ez a jog azonban nem érvényesülhetett minden időben egyenlő szabadsággal, mert a körülmények szerint korlátozta ezt a Szent István által statuált egyéni szabad birtoklás és az abból folyó szabad rendelkezés elve, valamint királyaink beavatkozása.

Elég korán kikristályosodik ugyan a szállásbirtok, szerzett birtok és adománybirtok fogalma, de a három fogalom és abból folyó rendelkezési, illetőleg öröklési rend közötti harcot az egész Árpád-, sőt Anjou-korban is észlelhetjük. A zavart az egykorúakra nézve növelte a különféle természetű birtokok kellő nyilvántartásának hiánya; az ellentétes adatok közötti eligazodást pedig reánk nézve még nehezíti s csaknem lehetetlenné teszi okleveleink gyarló terminológiája.

Az Árpád- és Anjou-kori birtokjogról hű képet, rendszert adni lehetetlen. Bármennyire is ellenkezik mai felfogásunkkal, meg kell állapítanunk, hogy e korszak birtokjoga nem ismert rendszert, hanem a különböző irányok harcának, az ingadozásnak korszaka. A nagy chaosban csak a törvények és nagyon ritkán egy-egy oklevél világosabb utalásai szolgálnak tájékoztató pontokul.

Szent István birtokjogi törvényei egy ideális célhoz szolgálnak eszközül. Kálmán törvénye részint a való állapotok szükségszerű rendezésére és részint hasonlóan ideális célra törekszik. Az aranybullában II.

Endre a nemesség kívánságait teljesíti. Az első törvény, melyben az abszolút királyi hatalomtól menten a politikai nemzet jogi felfogása, kívánsága érvényesül. További törvényeink a király és nemzet megegyezéséből erednek és a politikai, gazdasági és társadalmi viszonyoknak megfelelőleg változóan rendezik a birtokjogot. Ezt az ingadozást Nagy Lajos törvénye távolról sem zárja le.

Különben a birtokjog ingadozásáról meg kell jegyeznünk, hogy az csak járuléka azon harcnak, mely az abszolutizmus hagyományait védő királyság és befolyásért, szilárd alkotmányért küzdő nemzet között a közélet más terein is folyt és a nemzet győzelmével végződött. E harcnak kiinduló pontja volt az aranybulla, melyet egyszerű privilégialis levélből alaptörvénnyé formált át az élet.

Az a tény, hogy IV. Béla tartalmi megerősítése után Nagy Lajos az egész aranybullát szórói-szóra átírta és megerősítette, már fejlődést mutat az alaptörvény felé. E megerősítés tényéhez fűzte történetírásunk az ősiség megalapítását is.

Nagy Lajos 1351. évi törvényének bevezetéséből megtudjuk, hogy miként a nápolyi háborúban szerzett érdemei elismeréséül a *nemesség* kérte az aranybulla megerősítését, éppen úgy a *nemesség* kérte azt is, hogy egyik cikkelyét érvénytelenítse. Ebből meg lehet állapítani, hogy Nagy Lajost e tekintetben nem vezérelték nagy reformeszmék: egyszerűen eleget tett teljes terjedelmében a nemesség kívánságának.

Hogy miért kívánta a nemesség e pont mellőzését és miért járult ahhoz Nagy Lajos, azt csak akkor érthetjük meg, ha előbb egy igen fontos kritikai kérdést tisztázunk.

Ma már köztudomású dolog, hogy II. Endrének két kiváltságlevele volt: az 1222 és 1231. évi.

Természetes, hogy jogilag az utóbbi érvényes, amely bővebben, szabatosabban ismételvén, némileg változtatván az 1222. évit, azt *érvénytelené is tette*. Ennek megfelelőleg IV. Béla 1267. évi törvénye is az utóbbi, érvényes kiváltságlevelen alapszik. Önként következik, hogy Nagy Lajosnak is *ezt* kellett volna megerősítenie, és éppen ellenkezőleg az 1222. évi érvényét veszített privilégiumot erősítette meg és hívta új életre.

A jogi kritika ennek konstatálásán túl nem hatol, a történelmi kritikának azonban keresnie kell e rendkívüli eset okát.

Három lehetséges feltétel adhat irányt vizsgálódásainkra.

Az első az, hogy még akkor nem ismerték azt az axiómát, hogy a későbbi törvény törli az előbbi érvényét. Aki tudja azt, hogy a királyi udvarban jogilag képzett emberek vannak és okleveleinkben már a XIII. századtól kezdve gyakran találunk római jogi citátumokat, nem indul e primitív feltétel után.

A másik feltétel az lenne, hogy az 1222. évi privilégiumot több példányban állították ki, amit az 1231. éviről nem tételezhetünk fel; emiatt az előbbi szélesebb körben vált ismeretessé, az utóbbinak pedig emlékezete is elenyészett. Tény az, hogy *később* az 1231. évi privilégiumról teljesen feledkeztek, de hogy már Nagy Lajos korában is így lett volna, azt nem lehet feltételezni. Arról már szoltam, hogy IV. Béla törvénye ezen alapszik. IV. Bélától Nagy Lajosig ugyan elég idő telt el arra, hogy a tömeg valamit elfelejtsen, de az esztergomi érsek mint más kiváltságokról, arról a legnagyobb kiváltságukról sem feledkezhetek meg, hogy az 1231. évi privilégium az esztergomi érsek felügyelete alá helyezi és átkától függő helyzetbe hozza a magyar királyt.

Harmadik feltevés az lehet, hogy *tartalma miatt* céltudatosan hívták új életre az erejét veszített 1222. évi privilégiumot.

Ha a két privilégiumot figyelmesen összehasonlítjuk, a lényeges különbségeket egy nagy elvi jelentőségű jelenségre vezethetjük vissza. A privilégiumok évében. 1222-ben a magyar társadalom fejletlenségének és szervezetlenségének következményeként, a különböző társadalmi osztályok és érdekeltségek, tehát a nemesség és papság is, külön-külön privilégiumok útján kívánják jogaik és érdekeik biztosítását. Az 1222. évi aranybullát kizárólag a nemesség önmagának szerezte meg, semmi tekintettel nem lévén az egyházra, sőt érdekösszeütközés esetén egyes részleteiben az egyház ellenére is. Az 1231. évben a kivívott jogok biztosításáért egyesül a nemesség és papság, mely egyesülésnek jogi eredménye a *nemesi rendnek*, melybe a papság is *ettől kezdve* beletartozik, megalakulása. Az 1231. évi privilégium kiegyenlíti a nemesség és papság érdekellentéteit, méltó figyelembe veszi a papság és egyház közjogi állásából folyó következményeket, sőt a privilégiumot a nádor ellenőrzése és a nemesség fegyveres ellánállása helyeit az esztergomi érsek átkával szankcionálja.

Ezen alapon az esztergomi érsek tekintélye ránehezedik a királyra és az egész országra. Első a tanácsban, véleménye – támogatva a tőle függő püspököktől – feltétlenül döntő, annyival is inkább, mert a világi tanácsosok sűrű változása miatt ők képviselik az ügyek ismeretét, az állandó és céltudatos munkát. Az esztergomi érsek és főpapok uralkodó helyzetét már IV. Béla kiemeli, IV. László pedig egy céltudatos és önző papi uralom ígája alatt nyögve, keservesen sóhajt fel egyik oklevelében: *elődeink idejében nem némely, hanem sok dolgot éppen az ország koronájának kárára találtak fel.*¹

A politikai befolyást a papság természetesen felhasználja az egyházi birtokok gyarapítására is. Egyetlen Árpád-házbeli királytól sem maradt fenn annyi adománylevél egyházak és egyháziak részére, mint a pogány színre mázolt IV. Lászlótól, pedig elődei sem voltak fukarok. A királyok bőkezűségét kiegészítette pro remedio animi az alattvalók kegyes adománya. A birtok szabadrendelkezésének elvét ugyan, melyet Szt. István éppen az egyház javára statuált, a feléledő nemzeti szervezettel birtokjogi konzekvenciái a szokásjog erejével mérsékeltek ugyan,² de mégsem akadályozhatták meg, hogy külföldi mintára még gyermekes családapák is az egyházat fiának ne tekintse és egy gyermekrész hagyományozásával lelke üdvösségét ne keresse. Hogy a leghatalmasabb érzés, a vallásosság ily alakban is érvényesülhessen, abban még akkor nem láttak veszedelmet sem a királyságra,³ sem a nemességre nézve, sőt a birtok szabadrendelkezési joga fiú utód nem létében az egyéni szabadság járuléka gyanánt kívánatosnak is tűnt fel. Az 1222. évi aranybulláról megállapítottuk, hogy az kizárólag a világi nemesség privilégiuma, – mégis a papság befolyása nélkül is biztosította a fiú utód nélküli nemes szabadrendelkezési jogát, mert ezt a nemesi szabadság becses ismervének tekintette. Nemsokára azonban az egyházi és világi nagybirtokok hatásának kifejlése kiábrándítólag hatott, különösen midőn a természetes szaporodás miatt is egyre jobban

¹ *Fejér*: Codex diplomaticus V/3, k. 563. 1.

² A nemzetség tagjainak consensusa, – a megváltási jog.

³ A király különben is consensuásával szabályozólag hathatott, mert szokásjog alapján ugyan, de minden adományhoz és végrendelethez szükséges volt a királyi jóváhagyás. Nikolin prépost pld. királyi engedély nélkül hagyományozta birtokát az esztergomi káptalannak és II. Endre lefoglalta. *Knauz*: i. m. II. k., 34. 1.

elaprózódott, a gazdasági élet fejlődése folytán pedig egyre becsesebbé vált a kis- és középbirtok. Ezeknek konzerválása a nemesség nagy tömegére nézve életkérdés lett. Most már önfenntartás! ösztönből is kívánatosabbnak tartották a szabadrendelkezési jog megszorítását, mint az egyéni szabadságot.

A megmaradt ősi birtokot nem konzerválhatta más, mint az ősi öröklési rend. Ennek védelméért harcra kelnek nemcsak a háramlási jogot az ősi öröklési rend rovására magyarázó királyokkal, hanem mindenivel, kinek az ősiség ellenére a szabadrendelkezés útján birtok jut, tehát az egyházakkal is. Ez az oka, hogy kibékíthetetlen elvi ellentéteket fedezhetünk fel. Kimondott szabadrendelkezés (t. i. fiú utód nemlétében) hogyan fér össze a consensus regius-szal, az oldalági rokonok consensusával. tiltakozásával és megváltási jogával!?

Ezt az ellentétet törvényhozási utón kellett kiegyenlíteni. A nemesek 1267. évi esztergomi gyűlése már tudni sem akar a szabadrendelkezési jogról, sőt IV. Bélától és fiaitól kimondottan az ősi öröklési jog megerősítését kérte!* A király és hercegek tehát a nemesség kérésére törvénybe iktatják, hogy az örökös nélkül elhalt nemes birtokai „non distraherentur nulli donentur, mdli conferantur, nidli perpetuentur”, hanem vegyék őrizetbe a nemzetség tagjai addig is, míg őket a király maga elé idézi és bárói (mely kifejezés alatt a legfőbb tisztviselőket, *csak világi* tanácsosokat értettek) meghallgatása után dönt. Ez a döntés természetesen csak arra vonatkozhatott, hogy hosszas, pusztító pörök megelőzésével rövid utón jelölje ki a nemzetség azon ágát, mely a birtokot örökli. A törvény másik pontja szerint még a szerzett birtokot is a nemzetség örökli, ha a tulajdonos végrendelet hátrahagyása nélkül harctéren hal meg.

Az 1267. évi törvény nem mondja ki expressis verbis, hogy az aranybullában biztosított egyéni rendelkezési jogot hatályon kívül helyezi, de subintelligitur.² A birtokjog új rendezésének folyamányaként IV. Béla adományleveleiben jelentkezik először az a kikötés is, hogy az adományosnak testvérei, oldalági rokonai nem örökölhetik, vagy az adományosnak nincs joga elidegeníteni az adománybirtokot. Ez is annak a jele, hogy IV. Béla letett ugyan azon törekvésről, hogy a nemzetségi birtokjog rovására szaporítsa a királyi birtokokat, viszont a rendelkezése alá kerülő királyi birtokokat ki akarja vonni az ősvé válás és szabadrendelkezés

¹ Céltudatosan írom: a nemesek 1267-ikiesztergomi gyűlése, mert a gyűlésen csak nemesek vettek részt. Utal erre IV. Béla egyik oklevele. *Cum universi nobiles regni nostri seu servientes regales apud Strigonium communem fecissent congregationem. Hazai Okmánytár VIII. k., 109. 1.* A törvény bevezetése is kétségtelenül vitái arra, „quod universi regni Hungariae nobiles, qui servientes recales dicuntur”, a király elé járultak bizonyos kívánságokkal. A király külön tanácskozik *báróival* és teljesíti a nemességkérését. Tehát e törvény is úgy jött létre, mint azt III. Endre törvényeiről az *exclusis baronibus* magyarázatával már kimutattam.

² V. István az öt atyjával kibékítő Ladomér váradi püspöknek és egyházának azt a privilégiumot adta, hogy a gyermektelen nemesek birtokait királyi engedély nélkül is neki, illetőleg egyházának adományozhassák. Ezt a privilégiumot megerősítette, illetőleg az esztergomi érsekségre ruházta át, miután Ladomért a pápa esztergomi érsekké nevezte ki. (*Fejér: Codex diplomaticus V/3, k., 158. 1. Knausz: Az esztergomi főegyház okmánytára II. f., 140 1.*). Ez azért fontos, mert e joga IV. Béla 1263. évi oklevele szerint (melyben összefoglalja az esztergomi érsekség kiváltságait) amúgy is megvolt az érsekségnek. Megújítását Ladomér érsek csak azért tarthatta szükségesnek, mert az 1263. évi oklevél a nemzetségi birtokok adományozására, illetőleg hagyományozására is vonatkozott (ugyan a nemzetség sérelme nélkül!) és így az 1267. évi törvénnyel ellentétbe jutott. *Endlicher: Monumenta Arpadiana 502. 1.*

eshetőségei alól. Erre visszatért Nagy Lajos is.¹ Kétségtelen tehát, hogy az, amit *ősiség alatt értünk, IV. Béla 1267. évi törvényében testet öltött: a nemzetség örökségi joga minden más befolyástól menten érvényesülhet.*

Midőn a király báróival eldönti, hogy az örökös nélkül elhalt nemes birtokát a nemzetség mely tagjai örököljék, avagy nem állott-e be a magszakadás és így a birtok háramlásának esete, kifejezésre jut a birtok megkötöttsége a királytól is, amit a Nagy Lajos-korabeli ősiség második ismérve gyanánt állapítottak meg.

Természetes, hogy a királyi döntésről a nemzetség kijelölt tagjai oklevelet kaptak. Valószínűleg ez vezette IV. Lászlót arra a téves és merész kijelentésre, hogy „országunk régi idők óta elfogadott szokása szerint, melynek keletkezési ideje túlhaladja az emlékezetet, a fiú utód nélkül elhaltak birtokai és javai az oldalági rokonok és örökösök ellenére reánk kell, hogy háramoljanak”.²

Ha ez a nagyhangú, de alaptalan kijelentés nem pusztá tévedés, akkor egy jámbor óhajást takar a szorongatott, elszegényedett király részéről.

Amit a nemesség IV. Béla alatt kivívott, nem tarthatta meg zavartalanul sokáig. Az utolsó Árpád-házbeli király, III. Endre a főpapok hűségének és hazafias áldozatkészségének köszönhette trónját, melyet állandó támogatásuk nélkül nem is tudott volna megtartani; éppen ezért az egyház vagyoni érdekeivel ellenkező ősiségét trónra lépése után hatályon kívül helyezve, a szabadrendelkezést ismét törvénybe iktatta.

Ez volt a jogi állapot, mikor az Anjouk a magyar trónra kerültek. Se I. Károly, sem pedig Nagy Lajos nem ismerte el III. Endrét törvényes királynak és így törvényeit is érvénytelennek tekintették.³ Azonban a III. Endre alatt beállott változásokat, a főpapok megnövekedett befolyását nem lehetett oly könnyen érvényteleníteni.

Aránytalanul nagy egyházi birtokok, a főpapok túlzott politikai befolyása, egy jó adag függés a pápaságtól, a pápák önkénye a főpapi székek betöltésénél nagyon is kérdésessé tették a magyar királyi hatalmat és tekintélyt. Úgy Károly, mint Nagy Lajos összeütközésbe jutott a pápákkal a főpapok korlátlan kinevezése miatt, mert a magyar királyra nézve nem lehetett közömbös, hogy a pápai kinevezés folytán ki jut azon nagy hatalomhoz és befolyáshoz, melyet a főpapi méltóság jelentett Magyarországon. Ezen ellentétet még kiélesítette Nagy Lajos alatt a nápolyi hadjárat, melyet ugyan katonai szempontból diadalmasan vívott meg, de mégis a pápa beavatkozása és átka miatt reális eredmény nélkül, minden tervéről lemondva fejezett be. A pápai átok, itt-ott a magyar papság ellenállása (adómehtagadás) éppen úgy gondolkozóba ejtette Lajost, amint hálára kötelezte hűségével a nemesség.

A főpapok politikai befolyását ellensúlyozta a nádori méltóság emelésével, további gazdagodásuknak pedig az ősiség megerősítésével lehetett útját állani. Ez éppen úgy megfelelt a nemesség, mint a királyság érdekeinek.

Az aranybulla megerősítését bizonyára tárgyalások előzték meg. Nem lehetett az véletlen és meglepő a királyra, hogy a nemesség a régen elenyészett, rövid életű 1222. évi s nem az 1231. évi aranybulla meg-

¹ Pld. Anjou-kori Okmánytár V-k. 33. 541., 543., VI. k., 19. 1. stb.

² *Knauz*: i. m. I. f., 82. 1.

³ *Fejér*: Codex diplomaticus VIII/3. k. 349. I.

erősítését kérte. Ennek indokát már ismerjük is; t. i. az előbbi az egyház, illetőleg papság érdekeire nincsen semmi tekintettel és nem süllyeszti a magyar királyt a pápától függő esztergomi érsek alá. A nádor ellenőrzése is kisebbiti ugyan a királyi hatalmat, de a nádort a király nevezi ki; veszélyes lehet a nemesség ellenállása is, de attól Nagy Lajosnak nem kellett tartani.

Volt azonban az 1222. évi aranybullában is egy pont, mely nemesi szabadságot erősített ugyan meg, de közvetve mégis alkalmat adhatott az egyházi birtok gyarapodására és a nemesség elszegényedésére. Ennek a pontnak mellőzésében bizonyára már az előzetes tárgyalások alatt, titokban megállapodtak és a törvénybe úgy foglalták bele, hogy e pont mellőzését is a nemesség kérte. Ezt a pontot idézi is a megerősítő királyi oklevél, még pedig amint eddig tudomásom szerint senki észre nem vette: *hamisan!*

Hasonlítsuk csak össze az idézetet az eredeti szöveggel!

Aranybulla:

Sí quis serviens sine filio
decesserit, quartam partem pos-
sessionis filia obtineat; de residuo
sicut ipse voluerit, disponat. Et si
morte praeventus disponere non
poterit, propinqui sui, qui eum
magis contingunt, obtineant et si
nullam penitus generationem ha-
buerit, rex obtinebit.

1351. törvény praebuluma:

...quod nobiles homines sine
haerede decedentes possint et
queant ecclesiis, vel aliis, quibus
volint, in vita vel in morte dare
et legare possessiones eorum ven-
dere vel alienare.

Annál inkább gondolkozóba kell hogy ejtsen ez a hamis idézet, mert az aranybulla kéznél van, többi cikkelyeit már e záradékot megelőzőleg pontosan, szórói-szóra átírta a törvény, tehát semmi szükség nem lehetett az emlékezetből való idézésre. Ritka jelenség egy ennyire rontott, hamis idézés a középkorban, de hát ennek meg is van a maga célja és értelme. A célt maga az idézet azon része árulja el, amelyet hiába keresünk az aranybullában. Az aranybulla csak általában beszél a nemesség birtokrendelkezési jogáról, de nem beszél az *egyház* javára szóló eladásról, adományról, vagy végrendelkezésről.

Hinc illae lacrimae! Ez az interpolált idézet egyben kétségtelenül bizonyítja azt is, hogy miért kellett megerősíteni az 1222. évi aranybullát az 1231. évvel szemben. Tehát a törvénynek ez a része az eg}diáz, a holtkézi vagyon ellen irányul. Ezt a régi jogtudósok ki is érezték, midőn *lex amortisation-is* névvel illették.

Ha arra is kiterjesztjük figyelmünket, hogy nincsen-e régi törvényeink között a hamis idézethez hasonló cikkely, igen meglepő eredményre jutunk. A „bitorló, törvénytelen”* III. Endre 1290. évi törvénye ez. Eszerint az örökös nélkül

„decedens propinquis suis, aut alicui propinquorum, seu uxori vel etiam ecclesiis pro remedio animae suae legare in morte, vel conferre in vita cuicunque voluerit, liberam liabeat facultatem”.

Kétségtelen, hogy az állítólagos aranybullabeli idézet jóval közelebb áll III. Endre, mint II. Endre törvényéhez. Minthogy III. Endre törvényei érvénytelenné váltak, a feltűnő, csaknem szó szerinti megegyezést csak annak feltételezésével érthetjük meg, hogy az aranybulla IV. cikkelyét III. Endre törvényének szellemében magyarázták az Anjou-korban.

Természetesen az 1231. évi törvény, helyesebben privilégium mellőzése és az 1222. évi megerősítése sérelmes volt az egyházra nézve. Különösen az a cikkely, mely a tizednek terményben való szolgáltatását rendeli el, közelről érintette azon főpapokat is, akik különben odaadó hűséggel viseltettek Nagy Lajoshoz. Már II. Endre korában is ez ellen a pápánál kerestek védelmet; most is ugyanazt cselekedték. Es a pápa közbe is lépett. Miként II. Endre, Lajos is déferait. „Mivel azt látjuk, hogy e miatt a mi és a ti lelketeket veszély fenyegeti és mivel nekünk a pápa is azt parancsolja” elrendelte a tizednek pénzben való fizetését. Az 1222. évi aranybulla többi sérelmes intézkedése ellen tudomásunk szerint nem szólalt fel a pápa. De tulajdonképpen nem is az aranybulla intézkedéseiben, hanem abban van sérelem, amit elhallgatott. Ezt azonban azóta annyira megerősítette a gyakorlat (egyházi bíróság, főpapok közeleti szerepe stb.), hogy nem is volt érdemes rekriminálni. A birtokjog rendezésébe nem szólhatott bele a pápa (v. ö. beregi egyezmény!), az esztergomi érsek felügyeleti jogát, átkát nem lehetett visszakövetelni.

Ezekben megismertük az 1351. évi törvény keletkezésének egyik mozzanatát, magyarázatát találtuk annak, hogy Nagy Lajos miért erősítette meg az 1231. évi aranybulla helyett az 1222. évit és miért hagyta ki ebből a IV. cikkelyt.

Fejtegetéseink közben már azt is meg állapítottuk, hogy az, amit ősiség alatt értünk, minden járulékaival megvan már IV. Béla alatt, még pedig itt hangsúlyozni kívánom: nemcsak az 1267. évi törvényben, hanem az oklevelek tanúsága szerint az életben is annyira, hogy a birtokjog hajszálnyi változását sem lehet felfedezni a IV. Béla- és Nagy Lajos-korabeli oklevelek összehasonlítása alapján.¹

Ugyanazon zűrzavar, következetlenség uralkodik Nagy Lajos alatt is a birtokjogban, mint az utolsó Árpádok alatt. Közvetlen a törvény megjelenése után is találunk birtokadományt (kétségtelen nemzetségi birtokot is) királyi engedéllyel vagy anélkül egyházak részére, hasonlóan eladásokat is. Nagy Lajos kormányának sem volt meg az eszköze a birtokok nyilvántartására és így a hatalma sem az elidegenítések korlátozására. A jogsérelmet szenvedők tiltakozás és pör útján keresik igazságukat. Mégis érvényben maradván Nagy Lajos törvénye, az egyház túlzott befolyása és privilegizált birtokjogi állása megszűnik. Új hang csendül meg a Pethő-család ősenek 1352 március 25-i tiltakozásában, mely szerint tiltakozik Gelse elidegenítése ellen, *különösen* ha ez a remeték javára történik.² Ez a *különösen* összhangban van az 1351. évi törvény intenciójával: a lex amortisationis-szal.

Ezek után már csak a teljesség kedvéért említem fel, hogy Nagy Lajos az aranybulla hatályon kívül helyezett IV. cikkelyét egy nagyon elhamarkodott, tökéletlen cikkellyel pótolta, mely a generáció öröklését állapítja meg.

Ha valaki újításra törekszik, részleteiben átgondolja a dolgot. Nagy Lajos törvényének az a cikkelye leggyarlóbb a többi új cikkelyek között, amely hivatva lenne az aranybulla eltörölt IV. cikkelyét pótolni. Az ősi

¹ Mivel általánosan elfogadott vélemény, hogy a *fiúsítás* első esete az Anjou-korból való és ez a tény állításommal ellentétesnek látszhatna, meg kell említenem, hogy ez is tévedés. Már IV. Lászlótól is van fiúsító oklevelünk. *Knauz*: Az esztergomi főegyház okmánytára I. k., 82. 1.

² Anjou-kori Okmánytár V. k., 564. 1.

és szerzett birtok közötti viszony rendezésével az életben uralkodó zűrzavar megszüntetése lett volna egy principiális rendezésnek feladata, de e tekintetben Lajos nem bántja a szokásjogot.¹ Nemcsak átfogó reformra nem törekedtek, hanem még a hatályon kívül helyezett cikkely pótlásáról sem gondoskodtak olyan alakban, mely a király és nemesség intencióinak megfelel. Nem veszik észre pld., hogy az aranybulla IV. cikkelye a leány-negyedről is intézkedett. Ezt távolról sem akarják törölni, de formailag mégis megcselekszik, úgy hogy csak a gyakorlat tartotta fenn további jogéletünkben.

Ezekre csak azért mutatok rá, hogy annál inkább meggyőzzem azokat is, kik okleveleket nem olvashatnak, hogy Nagy Lajostól távol állott egy új rendszer alapításának gondolata. Sem ő, sem gyarló törvény-cikkelye nem tehet arról, hogy egy új birtokrend megalapítójaként tűntette fel az újabb historikusok fantáziája.

És mégis csak van valami köze Nagy Lajosnak az ősiséghez. Az ő törvénye az ingadozások záró határátköve: megerősítette a nemzetségi öröklési jogot, konzerválta a kis- és középbirtokú nemességet. Legnagyobb érdeme azonban abban van, amit eddig elhallgattak, hogy útját állotta az egyházi vagyon és a főpapok politikai befolyása további gyarapodásának. Midőn az 1231. évi aranybulla helyett az 1222. évit erősítette meg, megszabadította a magyar királyi méltóságot a papi uralom árnyától és megadta a lehetőséget arra, hogy a magyar alkotmány közel másfél-százados ingadozás után jövő fejlődésére az eredeti, hamisítatlan alapokat megtalálja.

¹ Timon szerint megszűnt a különbség, de ez az állítás téves okoskodás, rossz kapcsolat (sz. korona elmélet) eredménye; az oklevelek nem igazolják. A különbséget III. Endre akarta megszüntetni, kinek törvénye egyaránt vonatkozik a possessiones naereditariae, emptitiae vei etiam acquisitiae-re.